

Дослідження особистісної рефлексії в підлітковому віці

Орехова М. С.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню рефлексії в підлітковому віці. Розглянуто та проаналізовано наукові джерела з окресленої теми. Визначено важливість рефлексування. Представлено погляди науковців на досліджуваний феномен і його значущість у підлітковому віці. За допомогою методики визначення рівня рефлексивності А. В. Карпова, В. В. Пономарьової здійснено діагностику рівня розвитку рефлексії в сучасних підлітків. Наведено результати аналізу діагностики. Зроблено висновки щодо наявного рівня особистісної рефлексії в підлітків і розроблено психолого-педагогічні рекомендації щодо його підвищення.

Ключові слова: рефлексія, особистісна рефлексія, рефлексивність, підлітковий вік, розвиток особистості, свідомість.

Постановка проблеми. Підлітковий вік є складним періодом особистісного становлення людини, що пов'язаний із кризовими переживаннями дорослішання. Також ускладнює психологічні аспекти розвитку підлітків нестабільна соціальна ситуація. Як зазначає О. А. Краєва, «у значній частини підлітків на цьому етапі розвитку України спостерігається життєва безпорадність, соціальний нігілізм, пасивність, відчуженість від дорослих, зневіра та байдужість до всього» [2]. Відповідно виникає необхідність у сприянні подолання кризи дорослішання сучасних підлітків, а важливою умовою для цього є розвинена глибинна рефлексія. Саме тому дослідження особистісної рефлексії в підлітковому віці є актуальним і важливим.

Мета дослідження: визначити рівень особистісної рефлексії в сучасних підлітків та розробити психолого-педагогічні рекомендації щодо його підвищення.

Аналіз наукових досліджень і публікацій з теми. Особистісний аспект виявлення рефлексії цікавить багатьох науковців, адже цей феномен обумовлює формування нових образів свого «Я» в результаті спілкування з іншими людьми й активної діяльності, а також вироблення нових знань про світ. У працях А. М. Виногородського [1]

здійснено узагальнення поглядів дослідників рефлексії в психології. Зокрема Л. С. Виготський вважав, що нові типи взаємних зв'язків психічних функцій у підлітковому віці утворюються на основі розвитку рефлексії. Б. Г. Ананьєв досліджував сферу виховання та самовиховання розумових здібностей і надавав великого значення розвитку рефлексії в процесі самостійної роботи учнів. С. Л. Рубінштейн акцентував, що розвиток волі індивіда пов'язаний із виникненням у нього здатності до рефлексії та самоусвідомлення [1].

В. В. Фурман висловлює думку, що «особистісна рефлексія — це інтегральна людська здатність, яка включає в себе стан (аналіз власних психічних станів), властивість (спрямована на усвідомлення власних дій) і процес (організація та регуляція поведінки та діяльності). Отже, особистісна рефлексія — це здатність свідомості, яка демонструє нам те, що всередині системи свідомості є певна здатність або спосіб роботи цієї системи» [6].

Сензитивним періодом для розвитку особистісної рефлексії є підлітковий період життя людини [4, 5]. І. К. Петров констатує, що для підліткового віку характерною особливістю є розвиток самосвідомості та його центрального механізму — особистісної рефлексії. Підлітковий вік вважається особливим в сенсі перетворення нової якості на життєвому шляху особистості [3].

Викладення основного матеріалу дослідження. Нами було проведено дослідження рефлексії учнів Криворізької загальноосвітньої школи № 130 (листопад 2020 року). Загальна вибірка — 52 учня (7–8 класи, вік 12–14 років). Діагностику рівня розвитку рефлексії проведено за допомогою методики визначення рівня рефлексивності (А. В. Карпова, В. В. Пономарьової) [3].

У ході дослідження визначено, що 48,1% опитаних зазвичай подумки планують майбутню телефонну розмову; 44,2% не планують; 34,6% опитаних, починаючи виконувати важке завдання, намагаються не думати про майбутні труднощі; 42,3% думають про можливість виникнення труднощів; 67,3% учнів перед виконанням завдань подумки уявляють їх перебіг, уточнюють деталі; 17,3% не розглядають усі варіанти розвитку ситуації. Тобто більшість респондентів демонструють наявність рефлексивності. Також опитування показало, що в 73,1% учнів, у випадку проблемних ситуацій в житті та неможливості їх вирішити, постійно виникають думки про такі ситуації; 67,3% опитаних можуть відповісти перше, що спало на думку, коли їх раптом несподівано про щось питають.

Високий рівень рефлексивності виявлено лише в одного учня 7-го класу, у якого спостерігається схильність до аналізу не тільки власної діяльності, а й вчинків інших, а також потреба в з'ясуванні причин і наслідків своїх дій в минулому, теперішньому та майбутньому.

Середній рівень рефлексивності простежено в значній кількості респондентів. Так, 48,1% семикласників та 54,2% підлітків з восьмого класу демонструють здатність до планування власних дій, усвідомлення свого ставлення до ситуації, що відбувається, аналізу своїх дій, а також вчинків інших людей. Але рефлексивні процеси можуть носити нерегулярний характер, а рефлексивний аналіз здійснюватись поверхнево.

Низький рівень рефлексивності виявлено в 48,1% учнів 7-го класу та в 45,8% учнів 8-го класу. Школярі з низьким рівнем рефлексивності, як правило, відчувають труднощі з плануванням своєї діяльності, схильні до шаблонного мислення, не виявляють здібностей до аналізу скоєних помилок в минулому та не вміють використовувати набутий успішний або неуспішний досвід.

Отже, загалом в учнів переважає середній рівень рефлексивності (див. рис. 1).

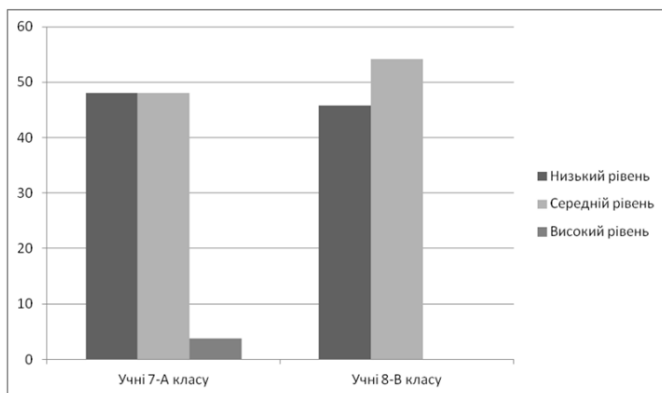

Рис. 1. Рівень рефлексивності в учнів 7-го та 8-го класу

З огляду на отримані результати нашого дослідження, постає потреба в розробці психолого-педагогічних рекомендацій щодо підвищення рівня рефлексивності в підлітків. Найбільш істотну роль у її розвитку відіграє цілеспрямована діяльність учителя, який може залучити школярів до розмірковувань і самоаналізу. Також важливою

складовою розвитку рефлексивності є організація рефлексивного простору. На нашу думку, доцільним є систематичне проведення з учнями діагностики, що дає можливість самоаналізу; залучення психолога для проведення занять, спрямованих на розвиток рефлексії; введення в практику дискусій на уроках і виховних годинах, що покращають можливості розвитку рефлексування тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, у ході теоретичного аналізу рефлексії та емпіричного дослідження ми здійснили аналіз наукової літератури з метою вивчення поняття «особистісна рефлексія». У результаті нашого дослідження було виявлено, що в учнів-підлітків переважає середній рівень розвитку рефлексії. На нашу думку, це досить непоганий показник, який може бути покращений за допомогою спільної роботи вчителя й учнів. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у продовженні вивчення окремих психологічних компонентів аналізованого феномену.

Список використаної літератури

1. Виногородський А. М. Розвиток особистісної рефлексії підлітків : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ : Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1999. 20 с.
2. Краєва О. А. Криза ідентичності підліткового віку та її роль у становленні зрілої особистості. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць* КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2010, 7. С. 310–321.
3. Петров И. К. Особенности рефлексии у подростков. *Вісник післядипломної освіти*, 2011, 3. С. 422–428.
4. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. *Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу*. Кривий Ріг : Інтерсервіс, 2014. 312 с.
5. Фельдштейн Д. И. *Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности*. Москва : Флинта, 1999. 501 с.
6. Фурман В. В. Структурні компоненти особистісної рефлексії студентів технічного напрямку навчання. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія : Педагогіка, Психологія, 2013, 4. С. 132

References

1. Vinogorodskiy, A.M. (1999). Rozvitok osobistisnoyi refleksiyi pidlitkiv [Development of personal reflection of adolescents] : avtoref. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psihol. nauk : spets. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psykholohiya». Kyiv : Nacional'nyj pedagogichnyj un-t im. M. P. Dragomanova. 20 s. [in Ukrainian]
2. Kraieva, O. A. (2010). Kryza identychnosti pidlitkovoho viku ta yii rol u stanovlenni zriloi osobystosti [Adolescent identity crisis and its role in the formation of a mature personality]. *Problemy suchasnoi psykholohii : zb. nauk. prats KPNU imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy*, 7. S. 310–321. [in Ukrainian]
3. Petrov, Y. K. (2011). Osobennosti refleksyy u podrostkov [Features of reflection in adolescents]. *Visnyk pislidiyplomnoi osvity*, 3. S. 422–428. [in Russian]
4. Tokareva, N. M., Shamne, A. V. & Makarenko, N. M. (2014). *Suchasnyi pidlitok u systemi psykholoho-pedahohichnoho suprovodu* [The modern teenager in the system of psychological and pedagogical support]. Kryvyi Rih : Interservis. 312 s. [in Ukrainian]
5. Feldshtein, D. Y. (1999). *Psykholohyia vzroslenyia: strukturno-soderzhatelnye kharakterystyky protsessa razvytyia lychnosti* [Psychology of growing up: structural and content characteristics of the personality development process]. Moskva : Flynta. 501 s. [in Russian]
6. Furman, V. V. (2013). Strukturni komponenty oobystisnoi refleksii studentiv tekhnichnoho napriamku navchannia [Structural components of personal reflection of students in the technical field of study]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Pedahohika, Psykholohiia*, 4. S. 132. [in Ukrainian]

Орехова М. С.

Исследование личностной рефлексии в подростковом возрасте

Аннотация. Статья посвящается исследованию рефлексии в подростковом возрасте. Была рассмотрена научная литература по данной теме и проанализированы взгляды ученых на рефлексии и ее значимость в подростковом возрасте. Также была осуществлена диагностика уровня развития рефлексии у современных подростков при помощи методики определения уровня рефлексивности

А. В. Карпова, В. В. Пономаревой. Дальнейший анализ результатов диагностики позволил нам сделать выводы относительно имеющегося уровня личностной рефлексии у подростков. Разработаны психолого-педагогические рекомендации для повышения уровня личностной рефлексии у подростков.

Ключевые слова: рефлексия, личностная рефлексия, рефлексивность, подростковый возраст, развитие личности, сознание.

Oriekhova M. S.

Research on self-reflection in teenage years

Abstract. The article is devoted to the study of reflection in teenage years. We have reviewed and analyzed scientific sources on this topic. The views of scientists on this phenomenon and its significance in teenage years were considered. Also, diagnostics of the level of development of reflection in modern teenagers was implemented using the method of determining the level of reflexivity by A. V. Karpova, V. V. Ponomareva. Further analysis of the diagnostic results allowed us to draw conclusions regarding the existing level of self-reflection in teenage years. Also, psychological and pedagogical recommendations were developed to increase the level of self-reflection in modern teenagers.

Keywords: reflection, self-reflection, reflexivity, teenage years, personality development, consciousness.

Орехова Марія Сергіївна

факультет іноземних мов

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна

orekhovamaria55@gmail.com

Науковий керівник:

Макаренко Наталя Миколаївна

кандидат психологічних наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна